

Izvorni
naučni
rad

UDK 330 436/439+497.1+498) (091) »1918/1937«

Marta Romportlová

PROMJENE I KONTINUITETI U EKONOMIJI NOVONASTALIH DRŽAVA NAKON 1918. GODINE

Nastanak novih, narodnih država po završetku prvog svjetskog rata je u srednjoj i jugoistočnoj Evropi doveo da dalekosežnih promjena u ekonomskoj sferi. Organizacija privrede Habzburške Monarhije zasigurno nije pripadala najznačajnijim i najuticajnijim u svijetu pred prvi svjetski rat. Ipak, radilo se o živom, ukorijenom organizmu. Protkane bezbrojnim vezama u velikom prostoru bez carine, ekonomije zapadnog i istočnog dijela Monarhije su se dopunjavale. Austrougarsko unutrašnje tržište je imalo svoju dugogodišnju podjelu rada, koncentrične prometne sisteme, predlitavski i zalitavski, svoju organizaciju razmjene i finansije, s tim što je Beč igrao ulogu nezaobilaznog posrednika. Problemi s kojim se ovo tržište borilo bili su veoma izraziti. Nagodba iz godine 1867. svojim karakterom odgovarala je interesima predlitavske industrije i zalitavskog veleposjeda. Mada je takav stav ostao do kraja principijelno sačuvan, od početka vijeka se u njemu sve više očitavala napetost koja je proizašla iz njega samog.

Za ekonomiju Monarhije su bile karakteristično izrazite razlike u zrelosti privrede pojedinih oblasti, većih i manjih cjelina. S obzirom na to da Habzburška Carevina nije spadala u prvi red evropskih izvoznčkih zemalja, njena se ekonomija ponajviše realizovala na srazmjerno uskom i rascjepkanom unutrašnjem tržištu s malim ljudstvom. U njemu su se preslikavali, vremenom sve

učestaliji sukobi među narodima, a od početka vijeka je u relativno kratkom vremenskom razdoblju postalo čak i bojno polje sukobljavajućih suprotnih interesa, predlitavskog i zalitavskog industrijskog i finansijskog kapitala. Tu su se susretale njihove autonomističke i centralističke tendencije, a najviše želje za ekspanzijom, usmjerene, prije svega, na jugoistok. Značajna je bila i njegova zavisnost od stranog kapitala.¹⁾

Za vrijeme rata, njemačko-mađarski vladajući krugovi iskoristili su prilike za jačanje centralističke moći na uštrb ostalih naroda. Stvorili su nove industrijske i trgovinske odnose i iznuđenu prodajnu mrežu, a ratnim zajmovima skoncentrisali finansijska sredstva u centralnim bankama. Srednji i mali poduzetnički slojevi su se obreli potpuno pod kontrolom državnog kapitala, koji je pokušavao uništiti jake konkurente, čak i upotrebom sredstava iz arsenala državne moći. Neravnomjeran razvoj Monarhije, rastuće nepovjerenje, izražavano sve više u ekonomskoj sferi, prema »nedržavotvornim« narodnostima, ratne okolnosti, razaranja, te vojna orijentacija pojačavali su krizu koja je dokrajčena tek raspadom Monarhije. A on je imao upravo u ovoj jedan od svojih značajnih stimulanasa.

Mirovni pregovori, kao i multilaterarni dogovori koji su slijedili, podijelili su među novonastale zemlje ne samo teritoriju, nego i ekonomski aktivna i pasivna područja Carevine i to ne samo u vidu ekonomske realnosti, nego i u oblasti odnosâ i proporcijâ. S obzirom na razlike u stepenu zrelosti privrede pojedinih dijelova Monarhije i drugih cjelina iz kojih su se novonastale države razvile, u srednjoj i jugoistočnoj Evropi se stvorila komplikovana i često paradokсна situacija, koja je na karakterističan način uticala na privredni razvoj u toj oblasti.

Posljedice i tradicije predratnog razvoja predstavljale su potencijalnu, široku bazu za privrednu saradnju novih država. Raspad prilično tijesne simbioze je stvorio nove mogućnosti kontakta s drugim zemljama. Sačuvani dobri odnosi među susjedima su donosili značajne koristi u kalkulaciji cijena uvoza i izvoza, u željezničkom i riječnom prevozu robe itd. Novonastale države, ni iz daleka ne toliko same sebi dovoljne kao kompleks Monarhije, bile

---

¹⁾ Prilog sadrži djelimično i uopšteno skupljene zaključke do kojih je autorka došla u doktorskoj dizertaciji *Príspevek k řešení problémů československo-maďarských ekonomických vztahu v meziválečném období 1918—1939 (Bezprostřední vyvojová a prubeh obchodnopolitických vztahu)*, Brno, 1979, 308 s. Knižne ČSR a Maďarsko 1918—1938, Brno, 1986. 206 s. i u seriji studija s problematikom ekonomsko-političkog razvoja i odnosa u srednjoj i jugoistočnoj Evropi 1918—1939. i, konačno, u visokoškolskoj skripti *Vyvoj a pohyb ekonomických struktur ve střední a jihovýchodní Evropě 1918—1939*, rkp. Brno, 1983, koautor Zdenek Sládek. U svim navedenim radovima nalazi se detaljan popis literature i bibliografskih podataka.

su mnogo više, ako ne i u potpunosti, kao u slučaju Čehoslovačke, prinuđene na spoljnu trgovinu. Zajednička crta im je ostala i velika zavisnost od inostranog kapitala.

Pri uporedbi zajedničkih crta potrebno je uzeti u obzir značajne i principijelne činjenice. Novonastale države su iznikle 1918. u dijametralno suprotnim okolnostima, u snažno izraženoj konstelaciji odnosa pobijeđenih i poraženih država. Ove okolnosti su oblikovale njihovo dijametralno suprotno postojanje u cijeloj daljoj egzistenciji versajskog sistema. Štaviše, sistem ekonomije u začetku, a prije svega mišljenje o ekonomiji unutar vladajućih krugova, nisu bili dovoljno opskrbljeni djelotvornim, učvršćenim mehanizmom međunarodne podjele rada u prostoru gdje ju je prije zamjenjivalo unutrašnje tržište. Ove činjenice, zajedno sa ekspanzivnim tendencijama pojedinih narodno-državnih grupacija vodile su do toga da su međunarodni ekonomski odnosi novonastalih država bili pod jakim uticajem djelovanja političkih faktora. A tu su djelovali, pored vanjskopolitičkih nanjera, većom, čak često odlučujućom mjerom, uski autonomni unutrašnjopolitički interesi pojedinih kapitalističkih grupacija.

Naravno, važno je zaključiti da se u dvadesetim, ali i u tridesetim godinama većina vanjske trgovine podunavskih zemalja odigravala na podunavskom prostoru. Dok su trgovačko-politički odnosi bili vjerni odraz razmimoilaženja mišljenja i afiniteta, vlastiti razvoj razmjene se kretao, naročito na početku dvadesetih godina, po starim kolotečinama, a po potrebi na temelju pukih kompenzacijskih dogovora, a nikako redovnih trgovačkih ugovora. Do krize su ovi uzajamni odnosi prošli nekoliko kulminacijskih tačaka, cjeloviti trend je, pak bio silazni, a naročito je dolazilo do značajnih promjena u sastavu razmjene, u podjeli industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, a prije svega u podjeli gotovih proizvoda i sirovina. Zaštitničke i protekcionističke tendencije su podređivale strukturu ove trgovine državnim i grupnim interesima buržoaskih režima raznoraznog karaktera, povezanih na raznim imperijalističkim planovima u toj oblasti. Postepeno su likvidirali značajan dio pogodnosti i mogućnosti koje je pružala naslijeđena, originalna zajednička ekonomija.

Svaka od novih država je na početku stajala pred nekoliko važnih ekonomskih zadataka. U vezi s tim, naročito treba napomenuti sljedeće: 1) integracija ekonomije i stvaranje narodnih tržišta; 2) oslobađanje od uticaja bivših centara, Beča i Budimpešte; 3) razrješavanje sukoba između industrijskih i poljoprivrednih kapaciteta i apsorpcione sposobnosti unutrašnjeg tržišta; 4) uključivanje u međunarodnu podjelu rada. Na tom polju su se susretali interesi industrijskog, finansijskog i agrarnog kapitala, kako unutar pojedinih zemalja, tako i među njima međusobno.

Ekonomska neravnoteža pojedinih novih država bila je u osnovi drugačija nego što je to bilo u slučaju Habzburške Monarhije.

Valjda su samo čehoslovački problemi bili nalik na prošle odnose u proporcijama. Poljska je morala da se razračuna s ostavštinama tri dijametralno suprotne ekonomije. Mađarska je, preko velikih gubitaka teritorija i sirovinskih nalazišta, sticala koncentraciju industrije i poljoprivredne proizvodnje na veliko. Austrija se zatekla u situaciji predimenzionirane glave bez tijela. Jugoslavija je morala integrisati raznorodne privredne, agrarne sisteme, koji su se zatekli bez industrijskih područja. Rumunija je, pak, profitirala pripajanjem naprednijih oblasti. Industrija i agrar pojedinih zemalja pokazali su silaznu tendenciju.

Te probleme su nove države rješavale prije političkim nego ekonomskim putem. Čehoslovačka je usmjerila svoj eksportni razvoj i na Istok i na Zapad i nastojala da onemogući eventualno nicanje bilo kakve veće cjeline pod patronatom Beča ili Budimpešte, kako bi to odgovaralo angloameričkim interesima, makar da se radilo o bilo kojoj privrednoj cjelini. Mađarsku je karakterisala ideja da treba da bude dovoljna sama sebi, kao i ekspanzija prema Balkanu. Rumunija je nastojala da ponovo zauzme pozicije u agraru i izvozu sirovina, a Jugoslavija u poljoprivrednom eksportu. Uticaj države na ekonomiju bio je najveći u Poljskoj, no, koliko znam, a vrijedno je pažnje, možemo zaključiti kako je u suštini baš ovdje ekonomija najmanje uticala na politiku. Poljaci je, takoreći, nisu ni koristili kao politički instrument prema inostranstvu.

Austrijske zemlje su imale u Monarhiji privilegovane pozicije političkog i ekonomskog centra koji je udruživao državne finansije i finansijski kapital, upravu carinskih monopola, industrijsku proizvodnju i trgovinu. Ratnim porazom i njegovim posljedicama te zemlje su bile naglo lišene ne samo mase sirovina, radne snage i odšteta, nego, prije svega, svojih nesrazmjernih privrednih i socijalnih pogodnosti na kojima se bazirao čitav njihov ekonomski aparat, prometni sistem itd. Žestoka inflacija imala je neizmjenno teške socijalne posljedice, ali je paradoksalno doprinijela oživljavanju zemljoradnje i industrije, a finansijskom kapitalu je bila neposredni izvor konjunktura. Poslijeratne godine su potvrdile da je nova država sposobna za život. Agrarni protekcionizam je doprinio rastu poljoprivredne proizvodnje, a industrija se obnovila zahvaljujući podunavskom tržištu koje je još uvijek trebalo austrijske industrijske proizvode, dok nije steklo sposobnost za izgradnju vlastitih, dovoljno složenih, proizvođačkih industrija. Postepena industrijalizacija i formiranje narodnih tržišta prije zavisnih zemalja su tu pogodnost eliminisali, a odlučujuće snage u austrijskoj privredi nisu pri tome posvetile dovoljno pažnje rekonstrukciji industrije. Nepovoljne posljedice ove kratkovidne ekonomske politike brzo su se ukazale i produbile su djelovanje privredne krize u Austriji na prelazu dvadesetih i tridesetih godina.

Dinamičke tendencije industrijskih grana i finansijskog kapitala, koje se zapažaju početkom vijeka u Ugarskoj, još su više došle

do izražaja u poslijeratnim uslovima. Tada je, u stvari, u Mađarskoj snažno dominirao finansijski i industrijski veliki kapital. Njegovi politički ciljevi, koji su u međuratnom periodu težili najprije za očuvanjem, a zatim za ponovnim uspostavljanjem integriteta zemlje svetostefanske krunc, korespondirali su s njegovim ekonomskim interesima u tolikoj mjeri da su napori za industrijskom autokracijom i konkurentskom ekspanzijom, naročito na balkanskom tržištu, dolazili do izražaja kao zadatak mađarskih izvoznih poljoprivrednih oblasti (također i vlastitih veleposjeda), specijalno prema Čehoslovačkoj, kao i u politički motiviranoj negaciji originalnih predratnih veza.

Sličnim načinom, a u geografski suprotnom pravcu, djelovao je u Čehoslovačkoj agrarni kapital na uštrb vlastite industrije. Krupni finansijski kapital se uspio osamostaliti od Budimpešte pomoću složenog sistema transakcija, a, isto tako, u značajnoj mjeri je ograničio zavisnost i od Beča. Kada agrarni protekcionizam i industrijsko zaštitništvo nisu dozvoljavali njegovanje odnosa s Mađarskom, Čehoslovačka se, rukovođena, naravno prije svega, vanjsko-političkim motivima, počela starati o tješnijoj privrednoj saradnji među državama Male antante da bi očuvala svoje pozicije u podunavlju. Govoreći o Čehoslovačkoj mogu, na osnovu višegodišnjih istraživanja u ovoj oblasti, konstatovati da se u doba intenzivnih stvarnih kontakata, kada je ekonomski kontinuitet srednjoevropskog prostora jenjavao, oficijalna privredna politika okrenula od njega i djelovala je u njemu zaista iracionalno. Krize i političke promjene tridesetih godina rezultirale su beskorisnim trgovačko-političkim snagama s veoma širokim kontaktima, a, paralelno s tim, i padom i restrukturalizacijom razmjene i nazadovanjem Čehoslovačke u toj oblasti. Razvoj i karakter ovih promjena bar letimično će naznačiti priložene tablice.

Distribucija cijelog obima eksporta podunavskih država na podunavsko tržište u procentima²⁾

Država	1922.	1925.	1929.	1934.
Čehoslovačka	46,4	36,0	36,4	28,2
Austrija	25,1	18,7	20,5	22,9
Mađarska	12,9	19,3	20,0	21,0
Rumunija	9,6	10,9	10,2	13,6
Jugoslavija	4,8	13,8	11,1	13,0
Bugarska	1,2	1,3	1,8	1,4

Preokret u Čehoslovačkoj vanjskoj trgovini s novonastalim državama u godinama 1925. i 1929. u procentima³⁾

²⁾ Prehľad československých dejín, Praha 1960, s 233.

³⁾ Wagner Rudolf; Panství kapitalistických monopolů v Československu, Praha 1958, s 120.

Marta Romportlová: Primjene i kontinuiteti u ekonomiji...
Prilozi, Sarajevo, XXII, 23 (1987) ; str. 73—79

Država	1925.	1929.
Austrija	12,5	11,5
Mađarska	6,3	5,6
Poljska, Jugoslavija, Rumunija	12,2	11,5
Sveukupno	31,0	29,2

Međusobna trgovina Čehoslovačke, Austrije, Poljske i Mađarske i njihova trgovina s Njemačkom od 1923. do 1937. u procentima cijelog uvoza i izvoza:⁴⁾

Država	1923.	1926.	1928.	1932.	1935.	1937.
Čehoslovačka						
uvoz iz A+P+M	14	21	19	12	13	8
uvoz iz Njemačke	40	21	25	24	17	16
izvoz u A+P+M	29	25	26	19	14	11
izvoz u Njemačku	20	20	22	16	15	14
Austrija						
uvoz iz Č+P+M	40	41	35	33	29	24
uvoz iz Njemačke	18	17	20	20	17	15
izvoz u Č+P+M	27	26	26	24	22	21
izvoz u Njemačku	13	12	19	17	16	15
Mađarska						
uvoz iz A+Č+P	56	47	43	28	25	25
uvoz iz Njemačke	14	17	20	22	23	26
izvoz u A+Č+P	57	58	55	38	24	21
izvoz u Njemačku	6	13	12	15	24	24
Poljska						
uvoz iz Č+A+M	14	13	14	10	9	9
uvoz iz Njemačke	44	24	23	20	14	15
izvoz u Č+A+M	16	21	26	17	13	10
izvoz u Njemačku	51	25	34	16	15	14

I ovi ilustrativni podaci prikazuju preživjeli kontinuitet kao zajedničku ekonomsku polaznu tačku novonastalih zemalja, koji je vremenom sve više jenjavao. Promjene do kojih je u toku međuratnog razvoja došlo bile su, isto tako, izraz novih političkih i privrednih stvarnosti, tendencija i sila u jednom isto tako jenjavjućem, sukobima punom kontinuitetu originalne koegzistencije.

⁴⁾ Tomaszewski Jerzy, Związki handlowe państw sukcesyjnych w okresie międzywojennym, *Studia z dziejów ZSRR i Europy środkowej*, tom IV, Warszawa-Wrocław-Kraków 1968, s. 86.